

Stefan S z y m i k MSF, *Problem polemiki antyepikurejskiej w pismach Nowego Testamentu*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2003, ss. 413.

Spotkanie chrześcijaństwa ze światem hellenistyczno-rzymskim przyniosło ze sobą spotkanie z uczniami Epikura. Poświadczą to Łukasz, który opowiadając o pobycie

Pawła Apostoła w Atenach wspomniał o dysputach prowadzonych przez niego z filozofami epikurejskimi i stoickimi (Dz 17, 18). W okresie późniejszym pisma chrześcijańskich apologetów i Ojców Kościoła również dają świadectwo o żywych polemikach, jakie towarzyszyły spotkaniu chrześcijaństwa ze światem pogańskim, w tym także hedonistyczną filozofią Epikura. Dlatego autor rozprawy zasadnie pyta, czy spotkanie chrześcijan z epikurejczykami w Atenach było jedynym tego rodzaju w I w. nowej ery? Czy w NT nie przetrwały inne ślady spotkania epikureizmu z chrześcijaństwem? Podjęcie problematyki było merytorycznie uzasadnione wspomnianym już świadectwem Łukasza, wypowiedziami Ojców Kościoła, a także – jak stwierdza autor – opiniami uczonych, zwłaszcza amerykańskich (s. 26).

We wstępie autor przedstawił historię problemu. Przełom w badaniach nad obecnością epikureizmu w pismach NT nastąpił w połowie XX w. Kluczową postacią stał się N. W. de Witt, według którego epikureizm to ważny etap pośredni poprzedzający i przygotowujący narodziny chrześcijaństwa. Jednak skrajne poglądy de Witt – jak ocenia autor rozprawy – w sposób negatywny zaciążyły na badaniach nad kwestią epikurejską, odstrasżając innych od podjęcia problematyki. Duże zainteresowanie obecnością terminologii i idei epikurejskich w pismach NT wykazał m.in. A. J. Malherbe, który dowodził obecności terminologii i polemiki antyepikurejskiej w listach św. Pawła, a w gminach Pawłowych obecności chrześcijan nawróconych z epikureizmu na chrześcijaństwo. Niemniej prawdziwy rozkwit studiów nad obecnością epikureizmu w NT nastąpił w ostatnich kilkunastu latach. Znakiem ożywienia była pozytywna ocena twierdzeń de Witt przez J. Fergusona i J. P. Hershbella (1990 r.). Równoległe pojawiły się publikacje, których wspólnym mianownikiem było pytanie o obecność epikureizmu w pismach NT.

Ożywienie studiów nad epikureizmem w pismach NT – stwierdza zatem Autor – jest faktem bezspornym, stanowiąc element szerszego zjawiska obecnego w badaniach biblijnych. Na obecnym etapie badań epikureizmu w NT ciekawie przedstawia się kwestia kontaktów chrześcijańsko-epikurejskich: oddziaływania poglądów epikurejskich na chrześcijaństwo i reakcji strony chrześcijańskiej. Jak dotąd nie było monograficznego opracowania zagadnienia, stąd Autor rozprawy postawił sobie ambitny cel: „przedłożona praca pretenduje do pierwszej całościowej odpowiedzi na pytanie o obecność polemiki antyepikurejskiej w pismach NT” (s. 377).

Przedmiot i zakres dysertacji ks. Szymik określił w tytule. Analizuje on pisma NT pod kątem obecności w nich polemiki antyepikurejskiej. Sformułowanie tematu pracy słusznie wskazuje, iż kwestia nie jest ani oczywista, ani łatwa do rozstrzygnięcia, będąc problemem egzegetycznym i także hermeneutycznym. Na ile i w jaki sposób epikureizm oddziaływał na Kościoły chrześcijańskie, jaka była reakcja chrześcijan? Na jakiej metodologicznie poprawnej drodze można to zjawisko zbadać, opisać i zinterpretować? – pyta Autor we wstępie rozprawy (s. 27). Ze względu na przedmiot i charakter opracowania, za najważniejszą uznał on metodę historyczno-krytyczną, rozumianą integralnie jako zespół analiz językowych, literackich, egzegetycznych i teologicznych tekstu biblijnego (*historisch-kritische Methoden*). Punktem wyjścia przedstawionych analiz była zatem krytyka literacka i historyczna tekstów biblijnych, a następnie analiza egzegetyczna i teologiczna, zmierzające do poznania sensu tekstu

biblijnego. Poprzez tekst biblijny ks. Szymik pragnął jak najlepiej zrozumieć chrześcijan w ich własnym świecie, konkretnym czasie i miejscu.

Poczynione uwagi nt. przedmiotu i celu dysertacji oraz stosowanych metod zdecydowały o strukturze całości opracowania i organizacji materiału w rozdziałach. Podzielona na sześć części praca została skonstruowana na zasadzie pryzmatu. Globalne spojrzenie na epikureizm w I w. po Chr. (rozdz. I) jest następnie uszczegółowione (rozdz. II-V), przyjmując formę analiz tekstów biblijnych pod kątem obecności w nich *epicurea*. Na koniec (rozdz. VI) kwestia epikurejska ponownie została ujęta całościowo, z odniesieniami do autorów chrześcijańskich II i III w. po Chr. Struktura pracy odpowiada układowi ksiąg NT, ale równocześnie jest refleksem procesów historycznych, tj. chronologicznego i geograficznego rozprzestrzeniania się chrześcijaństwa w starożytnym świecie pogańskim.

Rozdz. I, zatytułowany *Epikureizm w czasach Nowego Testamentu* (s. 33-84), ma charakter wstępny i pomocniczy. Poza prezentacją filozofii Epikura, Autor omawia obecność i oddziaływanie epikureizmu w Cesarstwie Rzymskim w I w. ery chrześcijańskiej, ze szczególnym uwzględnieniem środowiska biblijno-żydowskiego. Dochodzi on do trafnego wniosku, „iż epikureizm był ważnym składnikiem świata hellenistyczno-rzymskiego” (s. 82). Był też filozofią najbardziej atakowaną „za hedonizm [...], wycofanie się z życia publicznego, za naukę o bogach i opatrności” (s. 83).

Kolejne rozdz. II-V zawierają analizy literackie, historyczne, egzegetyczne i porównawczo-teologiczne wybranych tekstów biblijnych.

W rozdz. II, zatytułowanym *Palestyńskie początki kwestii epikurejskiej* (s. 85-130), po wnikliwych badaniach środowiska palestyńskiego i tradycji ewangelicznych (Mk 12, 18-27; Mt 5-7), ks. Szymik dochodzi do konkluzji, że analizy nie potwierdziły influencji epikurejskich na tradycje ewangeliczne. Istnienie podobieństw doktrynalnych między saduceizmem a epikureizmem zmusza do zastanowienia, ale nie daje podstaw do sformułowania wiążących wniosków ze względu na enigmatyczność źródeł (s. 128-129).

W rozdz. III pt. *Konfrontacja z epikurejczykami i stoikami w Atenach* (s. 131-202) Autor opracował Łukaszową relację o pobycie Pawła w Atenach (Dz 17, 16-34). Analizy doprowadziły do wniosku, iż informacja o przedstawicielach szkół filozoficznych w Dz 17, 18 nie była ze strony Łukasza jedynie przypadkową wzmianką, lecz utrwalone w NT spotkanie chrześcijaństwa z epikureizmem przyjęło formę konfrontacji dwóch systemów (s. 201). Według teologicznej intencji Łukasza, informacja o epikurejczykach miała pełnić – zdaniem recenzowanego Autora – funkcję paradygmatu, ilustrując doświadczenia chrześcijan w spotkaniu z epikurejczykami i epikureizmem, doświadczenia niedobre nacechowane konfrontacją, niechęcią i niezrozumieniem.

Rozdz. IV pt. *Infiltracje epikurejskie w gminach Pawłowych* (s. 203-294) to najobszerniejsza i najtrudniejsza w lekturze część pracy. Z obszernej problematyki autor omówił kwestię ewentualnego oddziaływania epikureizmu na Kościoły założone przez św. Pawła w Tesalonice i Koryncie. Analizy tekstów 1 Tes; 1 Kor 5-6; 1 Kor 15 doprowadziły do trafnej konkluzji, iż teza de Witta o wszechobecności terminologii i idei epikurejskich w *Corpus Paulinum* oraz wszechobecności w gminach Pawła chrześcijan nawróconych z epikureizmu nie może być brana pod uwagę. Niemniej

w listach Apostoła znajdujemy terminologię filozoficzną i ślady retoryki greckiej, także epikurejskiej (s. 294).

Rozdz. V, zatytułowany *Antyepikurejski kontekst sporów o paruzję (2 P)* (s. 295-346), zawiera omówienie teologiczno-religijnego tła sporów wokół opóźnienia się paruzji (por. 2 P 3, 1-13). Na podstawie dokonanych analiz autor postawił wniosek, że można tutaj z dużym prawdopodobieństwem przyjmować kontekst polemiki antyepikurejskiej (por. s. 383).

Końcowy rozdz. VI pt. *Nowy Testament a polemika antyepikurejska* (s. 347-373) zawiera systematyczne omówienie wyników analiz egzegetycznych i porównawczo-teologicznych przeprowadzonych w rozdz. II-V, opisuje i interpretuje polemikę antyepikurejską w pismach NT oraz formułuje końcowe wnioski. Istnieje podobieństwo terminologiczne, a przede wszystkim podobieństwo problematyki teologicznej ograniczonej do trzech kwestii: negacji zmartwychwstania, Boga i opatrności, dnia paruzji i sądu nad światem (por. s. 384).

Treść rozprawy zatem została ujęta w przemyślaną i konsekwentnie stosowaną strukturę zarówno całości jak i poszczególnych elementów. Na pytanie, czy w NT przetrwały ślady spotkań z epikurejczykami (poza jednoznacznie potwierdzonym w Dz 17, 18), odpowiada autor w konkluzji: „W świetle przeprowadzonych analiz (literackich, egzegetycznych i teologicznych) można z pewnym prawdopodobieństwem postawić tezę, iż kontakty miały miejsce i przyjęły przede wszystkim formę konfrontacji owocujących polemikami antyepikurejskimi” (s. 377). Można przyjąć ograniczone oddziaływanie myśli epikurejskiej na pierwsze gminy chrześcijańskie w Macedonii i Achai (ok. 50-55 r. po Chr.). Ślady polemiki antyepikurejskiej przetrwały także w 2 P. Doniosłe jest też świadectwo św. Łukasza, którego zapis w Dz 17, 16-34 ma sens nie tylko historyczny, ale także teologiczno-redakcyjny. Nie przeceniając zatem znaczenia paralel i analogii, nie można ich lekceważyć. Dlatego autor konkluduje, iż w pismach NT zostały utrwalone okazjonalne kontakty chrześcijan z epikurejczykami, które zaowocowały polemiką antyepikurejską.

Prezentowana rozprawa jest pierwszą całościową monografią poświęconą epikureizmowi w pismach NT, książką wyważoną w końcowych konkluzjach. Może być podstawą dalszych dyskusji i krytycznych badań. Pod względem merytorycznym, metodycznym i formalnym praca zasługuje na wysoką ocenę. Odśloniła ona podglebie, na jakie napotkali chrześcijańscy misjonarze, szczególnie w judaizmie hellenistycznym i w świecie pogańskim oraz talent głoszących Dobrą Nowinę. Doświadczenie ewangelizacyjne św. Pawła, który stał się narzędziem w inkulturacji przesłania Ewangelii i budowania na jej fundamentach cywilizacji miłości z prymatem osoby przed rzeczą, etyki przed techniką, gdzie więcej znaczy być niż mieć, w krąg kultury grecko-rzymskiej pozostaje dla Kościoła i ludzi XXI wieku niedoścignionym wzorem.

Ks. Bogdan Poniży